

Landboforhold i Sydthy

V.
Af OLAF NØRGAARD

Tyende forhold.

GAARDENS TYENDE bestod af en Karl og en Pige, i Sommerhalvaaret tillige af en Dreng. Fra 1881 var den ældste af Sønnerne Dreng, fra 1886 var den ældste af Sønnerne Karl, den yngste Dreng. Fra 1884 var den ældste af Døtrene Pige; da Husmoderen var død om Sommeren dette Aar, fæstedes der en Husbestyrerinde; fra 1891 var den ældste af Døtrene Husbestyrerinde, den yngste Pige; da den ældste Datter var blevet gift i 1894, blev den yngste Husbestyrerinde, og der fæstedes paany en Pige. Alle Tjenestefolkene var fra Sognet eller Nabosognene, en enkelt var fra saa fjernt et Sogn som Agger. De fleste var Husmandsbørn, nogle var Børn af Gaardmænd, der ikke havde Arbejde nok til Børnene paa Gaarden.

Angaaende Mænds Indearbejde og Kvinders Udearbejde og Fordelingen af Arbejdet mellem de forskellige henvises til tidligere Afsnit af denne Artikelrække. Baade Karl og Pige var forpligtet til at arbejde for Husbondfolkene om Aftenen, Karlen med Simesnoning o.l., Pigen med Kartning og Syning. En af Karlene var fri for Aftenarbejde, men dette havde han betinget sig ved Indgaaelse af Fæstemaalet, han fik saa til Gengæld lidt mindre i Løn. Pigen fik en gang imellem Lov at arbejde for sig selv. "I Jaw'ten spinder do fu dæ se'l" sagde Husmoderen til hende. Ofte havde Karlen og Pigen fri Søndag Eftermiddag og kunde saa tage hjem, de andre Søn- og Helligdage maatte Karlen passe Kreaturerne og Pigen det huslige. Om Foraaret maatte Karlen næsten hver Søndag Formiddag om at gøre "en Be'd" med Hestene hos en af Nabohusmændene, han fik ikke noget ekstra herfor, men blev altid den Dag overdaadigt beværtet af vedkommende Husmand. Naar Kornet var vel i Hus, havde Karl og Pige undertiden en Dag fri, ellers var der ingen Ferier.

Ikke blot paa Grim-Nørgaard, men ogsaa paa alle andre Gaarde i Sognet og i Nabosognet Helligsø blev Tjenestefolkene anset for Arbejdsgiverens Ligemænd, de spiste ved samme Bord, og hvis der var Fest paa Gaarden eller paa Nabogaardene, var Tjenestefolkene undertiden med og fulgtes med Gaardejerens egne Børn. Paa de store Proprietærgaarde i Nabosognet Vestervig var Forholdene ikke slet saa demokratiske, her var der mere Afstand mellem Husbond og Tyende. Men selv hvor Husbond og Tjenestefolk omgikkes paa lige Fod til daglig, var der dog én Skillelinje, der ikke maatte overskrides. Det var ikke tilladt, at et Husmandsbarn giftede sig med et af Gaardejerens Børn; hvis to unge begyndte at se kærligt til hinanden, og der ikke var det rette Forhold mellem Forældrenes Hartkorn, skyndte Gaardejeren sig at faa sendt Husmandsbarnet væk fra Gaarden.

De fra andre Steder omtalte Folkemarkeder kendtes ikke i Sydthy, her fik Husbond og Tjenestefolk Forbindelse med hinanden gennem bekendte. Fæstemaalet aftaltes mundtlig; som Tegn paa, at det var afsluttet, blev der givet Fæstepenge, en Krone til Karlen, til Pigen og Drengen noget mindre. Paa Skiftedage 1. Maj eller 1.

November hentede Husbonden vedkommende Tyendes Skab eller Kiste. Fæstemaalet var altid aftalt for ½ eller helt Aar ad Gangen, Karlen fik 150-180 Kr., Pigen 75-100 Kr. for et Aar, Drengen 10-15 Kr. for en Sommer. Karlen fik ingen Naturalier, men Pigen og Drengen fik, der var dog ikke aftalt noget, men der blev foræret en Del i Aarets Løb ved Faareklipping, ved Slagtning og Bagning. Pigen fik vasket sit Tøj paa Gaarden, Karlen og Drengen maatte selv sørge for Vask og Reparation.

Gaardens faste Personale kunde kun klare det almindelige daglige Arbejde. Saa snart der var lidt Arbejde udover det almindelige, f. Eks. Udkøring af Gødning, Gravning af Hedetørv, Tækning, Høslæt, Høst, Tærskning o.a., gik der Bud efter en eller flere af Nabohusmændene. De fik deres Løn udbetalt i Penge, i Reglen omkring 50 Øre daglig, men hertil maa lægges de store Ydelser, de fik fra Gaarden ved forskellige Lejligheder. F. Eks. var Karlen og Hestene jo ofte dernede til Markarbejde og til Kørsel efter Læge og Jordemoder, endvidere blev der altid givet en Del Naturalier, naar der blev slagtet og bagt. Gaardmanden var i det hele som en Patriark for disse Husmænd og stod dem bi med Raad og Daad ved forskellige Lejligheder, han stod da ogsaa i høj Anseelse hos dem. De Husmænd, der hyppigst arbejdede paa Gaarden var Steffen Steffensen og Anders Møller, "Be'te Mø'ler", de boede begge lige ved Vejen, der gaar forbi Gaarden til Ashøje, henholdsvis lige Syd og Nord for Gaardens Mark. (Se Kortet Fig. 12 i Artikel II, hvor Beliggenheden af sidstnævntes Hus kan ses). Naar der skulde graves Tørv, gik der Bud efter "Stu: Kræn Kræn", en Husmand, der boede i Vestervig Sogn ikke ret langt fra Gykkjær.

Beklædning, Sengetøj.

Næsten alle Mændene brugte hjemmestrikkede Uldtrøjer, de ældres med hellange Ærmer, de yngres med halvlange eller helt uden Ærmer. Underbukserne var enten strikkede eller syet af uldent Stof. De yngre Mænd brugte hjemmestrikkede Strømper af Soklængde, de ældres Strømper naaede til et godt Stykke over Knæet. Hvad der naaede fra Knæet og opefter var altid strikket af hvidt, ufarvet Garn, vel for at spare Farve, Foden og Benet var strikket af ensartet, graat farvet Garn, af sammenkartet Garn eller Garn af forskellige Farver. Benklæderne var af Vadmæl, men med Klap i Stedet for Gylp, Selerne var to Læderremme, krydsede paa Ryggen. Over Uldtrøjen bares en Skjorte af Lærred; de yngre Mænd havde uden paa Skjorten en Bluse af sribet Lærred af Form næsten som Skjorten og ligesom denne knappet med Linning ved Haandleddet, men noget kortere end Skjorten. De ældre havde i Stedet for Blusen en Trøje af Skind eller Stof, "en Bo'l", uden paa denne en Vest, de ældres toradede, de yngres enradede. Drengenes Paaklædning var omtrent som Mændenes, de mindre Drenges Bukser var dog kortere end Mændenes; de mindre Drengene brugte heller ikke Seler,

men havde en Trøje, som Bukserne blev knappet paa, denne Trøje benævntes ogsaa "Bo'l".

De fleste Kvinder gik med strikket Uldtrøje som Mændenes, de ældres med hel- eller halvlange Ærmer, de yngres uden Ærmer; Bukserne var af uldent Stof, de var bundet under Knæet og holdt herved Strømperne oppe. Særken var af Lærred, med Bærekrave og til at knappe foran, de ældres med hel- eller halvlange Ærmer, de yngres uden Ærmer; over Særken Livstykke, som kunde naa næsten til Knæene, Børnenes blev knappet i Ryggen, de voksnes foran. Over dette Bluse og en eller flere Skørter, Bluserne altid med hellange Ærmer; Smaapigernes Dragt var omtrent som de voksnes, men Skørtet var kortere, i Ballerinalængde.

Alle Børnene og mange af de voksne gik barfodede hele Sommeren; Foraar og Efteraar brugtes Stunthoser eller "Plø:shu:ser", d.v.s. fodløse Strømper, enten strikket som fodløse Strømper eller fremstillet af almindelige Strømper, hvor Foden var slidt saa stærkt, at Stopning ikke kunde gennemføres. Strømpeskaflet blev holdt nede af en tynd Læderrem under Svangen, "en Fæssel", fortil endte Skaflet i en trekantet Lap over Fodryggen; i Trekantens frie Hjørne fortil var der hæklet en Løkke, "en Tossel", der blev sat om Taaen nærmest Stortaaen.

Fig. 21. Husbondens Broder Jens Nørgaard og Hustru, Eline. Billedet taget omkring 1900. Et Hovedklæde Mage til det, Konen har paa, findes endnu. Af Hensyn til Slægtshistorien skal det bemærkes, at Jens Nørgaard var sin Faders udtrykte Billede, der findes nemlig intet Portræt af ham.

Det daglige Fodtøj var Træsko, indtil ca. 1890 de saakaldte "Kram:træ:sku", d.v.s. Træsko fremstillet helt af Træ og med Jernkrampe over Vristen, efter denne Tid Træsko med Læder over Vristen. Træskoene var det første, man tog paa om Morgen og det sidste, man tog af om Aftenen, om Natten stod de foran Sengen. Da de jo blev brugt ved alt Arbejde, f. Eks. ogsaa ved Udkørsel af Gødning, kunde der sommetider slæbes mindre lækre Ting med ind i Stuerne. Da man i Løbet af Halvfemserne kom til at fernisere Gulvene, holdt Kvinderne op med at bruge Træsko inde i Stuerne, det lykkedes ogsaa at vænne de yngre Mænd til at sætte Træskoene, naar de kom ind. De

Gamles Vaner var det ikke saa nemt at ændre, og den gamle Poul Nørgaard brugte at gaa rundt i Stuerne med Træsko paa lige til sin Død i 1927.

Træskoene var ikke blot i Brug hjemme paa Gaarden; Børnene brugte dem i Skolen, her sad de med Træskoene paa i Skolestuen. Paa de almindelige Søn- og Helligdage gik man i Kirke med Træsko paa; det finere Fodtøj, for Mændenes Vedkommende halvlange Skaftestøvler og for Kvindernes Ankelstøvler, blev kun brugt ved større Festligheder saasom Bryllupper, Barnedaab, Konfirmation. Paa Grim-Nørgaard havde alle Børnene vistnok et Sæt Læderfodtøj, men mange Husmandsbørn havde kun Træskoene. Naar Træskoene skulde være rigtig fine, blev de enten skuret hvide, eller blanket ved Hjælp af Sod fra en Petroleumslampe og en Børste, som man spyttede paa.

Fig. 22. Børnenes Festdragt. Billedet er taget Sommeren 1884, den ældste Datter var da 15 Aar, Sønnerne 13 og 7 Aar, den yngste Datter 5 Aar.

De voksnes Festdragt ses paa Fig. 21, Børnenes paa Fig. 22; Konens Tørklæde, af Halvsilke, eksisterer endnu. Mange af de mere velhavende Gaardmandskoner havde under Hovedtørklædet en Kappe af stivet Lærred, fortil paa denne var der Kniplinger, som lige stak frem under Tørklædet, nogle havde Perlemuffedisser, strikket ret paa to Pinde og med Glasperlebort fornedet.

Den Tids Mennesker maa have døjet betydeligt større Temperaturvariationer end vor Tids. Ikke blot den ydre Klæde, men ogsaa Undertøjet var ens Aret rundt. Overtøj brugtes meget lidt; om Vinteren kunde man gaa lige fra den varme Stue ud paa Vognen til en lang Køre tur uden at tage mere Tøj paa. De Gamle fremhævede ofte hvor vigtigt, det var at være "gåt klæj po' fræ inden aa"; hvis dette var Tilfældet, kunde man altid holde Varmen.

Spædbørnene var klædt i Skjorte, Ble og "Wuldstøjk", det var et Stykke firkantet, uldent Tøj, der blev rullet om Kroppen og Benene, saaledes at Barnet var pakket ind i en Tøjrule, der naaede fra Armhulerne til et Par Kvarter ud over Fødderne. Dette nederste Stykke blev bøjet om og lagt ned mod Knæene, og Barnet blev dernæst rullet ind i et Bind, en "Le:st", der var et Par Alen langt og ca. ½ Kvarter bredt. Man begyndte at rulle omkring Fødderne og fortsatte opad over Knæene og Kroppen, saaledes at Armene var fri.

Nederst i Sengene laa Bundbrædderne, "æ Léj:tre", over disse blev der lagt nogle Brøjkjærre Rughalm, herover et Stykke Sækkelærred. Over denne en noget tynd Dyne, Underdynen, ved dennes Hovedende en lang Pude og over Pude og Underdyne et Lagen. Herover én lang og to korte Puder, Lagen og Overdyne. Om Vinteren var Lagnerne erstattet af uldne Tæpper, "Hølskleer". I Pige- og Karlekammer var der langs den Væg, som Sengen stod op mod, et Dække af Rughalm, "en Ma't", dette Dække var et Par cm tyk, Rughalmen stod paa Rodenden, den øverste Ende var flettet paa en særlig Maade, som det desværre ikke er muligt at gøre Rede for. Et saadant Dække beskyttede Sengetøjet mod Kalk fra Væggen og lunede tillige.

Sengene var noget kortere end Nutidens, Sengen i Pige-kammeret maalte 170 cm i Længden indvendigt Maal, de to Senge i Aftægtsværelset var tilsammen 320 cm, den ene var en lille Smule kortere end den anden. Voksne kunne altsaa ikke ligge udstrakt, men dette var vist heller ikke tilstræbt. Paa Grund af de mange Puder kom man til halvvejs at sidde i Sengen. Der laa næsten altid to i hver Seng. Husbondfolkene laa de første Aar af deres Ægteskab i Sengen i Sengekammeret, efter Ombygningen i 1876 flyttede de ned i den ene Seng i Sovekammeret, i den anden laa nogle af Børnene; efterhaanden som Børnene blev større, flyttede de ud i Sengen i Karle - eller i Pige-kammer. Spædbørnene laa jo i Vuggen.

Fra gammel Tid var der ikke den mindste Tildækning af Vinduerne; naar Lyset var tændt, kunde man udefra overskue hele Stuen. Omkring Midten af Halvfemserne kom man til at dække Vinduerne i den Stue, man sad i om Aftenen; disse Vinduesforhæng, "æ Omheng", bestod bare af et Stykke firkantet Tøj med Løkker i de to øverste Hjørner til at hægte paa Søm i Vindueskarmen. De Gamle var ikke tilfredse med denne Tildækning, men de vænnede sig hurtigt til det, saa det blev helt uundværligt, der kom jo herved meget mere Hygge i Stuen. Gardiner fik man først efter 1900.

Vask.

Tøjet blev den foregaaende Dag sat i Blød, enten i rent Vand eller i Vand, tilsat en Smule Sæbe og Soda. Det blev vasket i lunkent Vand med Sæbe og Soda, selve Vasken foregik ved, at man gned det mellem Hænderne. Efter denne Behandling blev det kogt i Grubekedlen og vasket paany, og tilsidst skyllet i flere Hold Vand, i Reglen tre. Det sidste Hold Skyllvand skulle være helt klart: "Æ Skyldwand' ska wæ:, saa do ka gi di Kjærrest aa dre'k aa'd" sagde man til Pigen. Naar Tøjet bagefter skulde tørres, enten paa Snor eller ved at bredes ud paa Græs, var det selvfølgelig bedst, at Vejret var tørt og blæsende. "De æ en swæ' Kaa:lønd: do haa'" sagde Husbonden til Pigen, hvis hun havde været heldig med Vejret, og var hun uheldig, maatte hun selvfølgelig døje Skoser for manglende Yndest hos det stærke Køn.

Efter Tørring blev Lærredet manglet med et endnu eksisterende Mangletræ; uldne Ting, f. Eks. Hølsklæder, blev lagt sammen, og man satte sig paa det. Naar Strømper blev vasket første Gang, blev de valkede, dette skete ved, at man dyppede dem i tyndt Sæbevand og gned dem paa en Løb af Pilekviste. Der blev vasket én Gang om Maaneden, Lagner og Hølsklæder blev skiftet hver Maaned, Undertøj hver eller hveranden Uge.

Spiseredskeer, Fade og Tallerkener blev vasket i rent Vand; hvis det kneb med at faa Fedtet af, blev der tilsat lidt Soda. Baljer, Spande, Tønder, Gryder og Stegepander blev skuret med en Halmvisk.

Gulvet i Storstuen, Dagligstuen, Sovekammeret og Bordet i Spisekammer, Køkken og Bagestue blev skuret med en særlig Halmvisk. Den blev fremstillet ved, at man tog en Haandfuld Rughalm, bøjede den sammen paa Midten og snoede de to Halvdele sammen som Reb eller Sime. Paa Enden blev der slaaet en Knude, og denne Ende blev saa trukket gennem det Øje, der var dannet, hvor Snoningen var begyndt, trukket godt til og tilsidst stoppet ind og gjort fast et eller andet Sted mellem de to Lag Snoning. Forud for Skuringen blev Gulvet vasket let over med en Karklud; under Skuringen laa Pigen paa sine Knæ, hun havde en Spand Vand og tre Bakker med henholdsvis Sæbe, Vand og læsket Kalk, og dryssede lidt paa af disse Ting under Skuringen. Saa snart et Stykke var skuret rent, blev det tørret med rent Vand og en Karklud, dernæst tog man fat paa Skuringen af et nyt Stykke. Der maatte passes nøje paa at skure og tørre paa samme Maade hele Tiden, ellers fik Felterne forskellig Farve og Klarhed. At skure Storstuegulvet varede 1 til 2 Timer, men saa var Gulvet ogsaa skinnende hvidt som Sne; disse hvide Gulve var Husmoderens Stolthed, og Fryden over det smukke Resultat forsonede med det seje og kedelige Arbejde. Efter Skuringen blev der drysset hvidt Sand paa. Tidsrummet mellem to Skuringer var meget varierende; i Storstuen, hvor man ikke kom ret meget, kunde Gulvet godt være hvidt og rent i indtil to Maaneder; efter større Fester skulde Gulvet selvfølgelig altid vaskes.

Den personlige Renlighed indskrænkede sig til Vask af Hænder og Ansigt. Det var i bogstavelig Forstand "Vask til højhalset", for i hvert Fald Mændene gjorde sig aldrig den Ulejlighed at smøge Ærmerne op, endsige at tage Bluse eller Skjorte af. Spædbørnene blev sommetider badede over hele Kroppen, Drengene og de unge Mænd kunde en enkelt Gang om Sommeren tage til Stranden for at bade, andre badede aldrig. Til Vask havde man en fast Haandsæbe som nu, indtil ca. 1880 havde man brugt grøn Sæbe.

Mad.

Maaltiderne blev om Sommeren indtaget ved Bordet i Dagligstuen, om Vinteren i Sovekammeret, fra ca. 1885 dog i Sovekammeret Aaret rundt. Paa den faste Bænk ved Østenden af Bordet i Sovekammeret havde Husbonden sin Plads; hvis en af Drengene var i 3-5 Aarsalderen og behøvede Hjælp, stod han ved Husbondens venstre Side. Nærmest ved ham paa Skammelen Syd for Bordet sad Karlen, dernæst Tjenestedrengen, Aftægtsmanden og Drengene. Paa Skammelen Nord for Bordet sad Husmoderen nærmest Husbonden, dernæst Pigen og Pigebørnene. Spiste man i Dagligstuen, var den indbyrdes Placering den samme, men Husbonden sad her ved Vestenden af Bordet.

Til Davren, "æ Døwer", blev der serveret kold eller kogt Mælk med Rugbrødsstykker i, sjældnere Øllebrød eller kold Grød med Mælk. Som anden Ret blev der hyppigst serveret Biksemad, "O'pstuwning", eller saltet Sild med kold Kartoffel, sjældent Grønninger eller Flæskepandekage.

Til Formiddagsmelleamad, Kl. ca. 9, spiste man Rugbrød med Smør og forskelligt Paalæg, Ost, Rullepølse, Skinke, saltet Sild o.s.v. Hertil drak man fra gammel Tid kun Øl, senere kom man til at drikke Kaffe. Kaffen blev drukket af store hankeløse Kopper, Diameter foroven en 12-15 cm.

Middagen, "æ Oj:n", Kl. 12 bestod altid af to Retter, først en Søberet, Suppe, Vælling, eller en Grøddret, dernæst en Kød- eller Fiskeret.

Efter Middagspausen, "æ Méj'sle", drak man Kl. ca. 14 en Kop Kaffe med et Stykke Kandis til. Fra Periodens Begyndelse fik man kun Kaffe denne ene Gang, i Løbet af Firserne og Halvfemserne blev det almindeligt med Kaffe flere Gange daglig.

Til Eftermiddagsmaden, "æ Méld:med", Kl. ca. 17 fik man det samme som om Formiddagen; Nadveren, "æ Næ'ter", Kl. ca. 21 bestod til daglig af Grød eller Mælk med Brødstykker, i Høst af to Retter som Middagen.

Til daglig var der ingen Dug paa Bordet; til at skære paa havde man firkantede Træbrikker, ca. 15x15 cm store. Af disse havde hver sin, men nogle Steder havde man Træbrikker, der var ca. dobbelt saa lange paa den ene Led, to Personer maatte saa være fælles om een Brik. Til at smøre paa Brødet brugtes næsten kun Smør, men dette var usædvanligt. Andre Steder i Sognet brugte man mest Fedt, Gaase-, Ande- eller Svinefedt. Det var altid Husbonden, der skar Brødet af. Hertil brugtes en almindelig Kniv, og da Brødet var haardt, og der var mange Mennesker at skære til, kunde det nok være nødvendigt med en kraftig Mandsarm til dette Arbejde.

Suppe, Grød, Biksemad kom ind paa Bordet i henholdsvis Lurfad og Stegepande, alle langede til det samme Fad. Hvis der var Daglejere og Bordet var helt besat, kom der altid to Fade eller Pander ind. Hvis der blev serveret Kød- eller Fiskeret med Kartofler, havde hver Kød og Kartofler paa sin Brik, og dyppede i et Fad eller en Pande med Dyppele.

Der skal dernæst gives en kort Beskrivelse over Tilberedningen af Fisk og Anvendelsen af dem i den daglige Husholdning. Endvidere skal gives Opskrift paa nogle Retter, der ikke anvendes mere.

Torsk hentede man selv i Agger to Gange om Aaret, i Begyndelsen af April og en Gang i Oktober eller November. De blev straks rensede, Hovedet blev taget af, og dernæst blev de "spjæl'ked", d.v.s., der blev sat korte Pinde i paa tværs, som holdt Siderne spilet fra hinanden, dernæst blev der bundet en Snor i Halen, to Torsk i hver Snor, og de blev hængt til tørre. Var der godt, tørt Vejr, foregik Tørringen hurtigt, var Vejret fugtigt, kunde det vare lang Tid. Kom der Byger, kunde man altid se Kvindfolkene komme rendende for at bjerge deres Fis k ind. Efter Tørringen blev de hængt op, to og to, over Hanebjælkerne paa Stuehusloftet; de var saa haarde, at Stykkerne maatte saves af med en almindelig Sav. Torsk kunde ogsaa saltes, baade saltet og tørret Torsk blev hyppigst serveret kogt med Sennepssovs og Kartofler.

Aal, Sild og Rødspætter blev enten købt hos Fiskerne ved Helligsø Strand eller af Aggerboerne, der trak rundt i Landet med Fisken paa tohjulede Vogne. Aal blev rensat, drysset med Salt indvendig og udvendig og lagt i en Tønde. Ved Anvendelsen blev de lagt i varmt Vand, Skindet blev taget af, dernæst blev de kogt. Kunde serveres med Sennepssovs, hvid Løgsovs eller Karrysovs.

Sild blev saltede uden Rensning af nogen Art. Før Anvendelsen blev Hoved, Skind og Indvolde fjernet. De kunde serveres hele, men blev undertiden skaarer i tre Stykker ved Snit parallel med Rygsøjlen, det benfri Rygstykke blev kaldt "æ blo' Kræ:mer", det midterste Stykke indeholdt Rygsøjlen, Bugstykket, der var det lækreste, blev kaldt "æ hwi: Kræ:mer". Saltet Sild kunde serveres med Kartofler og hvid Løgsovs, men de Gamle spiste helst Silden, som den var, til raa Løg og kogte Kartofler. Rødspætter blev ikke meget anvendt, de blev syltede.

Grønkaal: Kødet tages af Saltkarret Aftenen før, lægges i Vand, koges. I noget af Vandet kommes store, hele Byggryn, hakkede Grønkaal, Hvidkaal, Porrer og Persille, og der koges. Grønkaalen udgør første Ret, Kødet serveres som anden Ret til Gulerødder og Kartofler.

Tørre Hvidkaal: Hvidkaal koges, Vandet krystes af, Kaalen hakkes. I en Gryde kommes Smør og Fløde, Kaalen deri, Gryden smaasnurrer i en Time, der spædes efterhaanden op med Mælk. Tilsidst kommes Sukker og Salt i efter Smag; serveres til Flæsk eller Medisterpølse, der drysses Sukker og Kanel paa.

"Wild'bore: Mel røres ud i Gaaseblod, der tilsættes lidt Eddike. Dette blandes med Kraasesuppe, Forholdet kendes ikke nøjagtig, men der kan laves store Mængder Wildborre af en ringe Mængde Gaaseblod. Efter Tilsætningen koges Suppen op, den kan staa i mange Uger, og bliver bedre, jo ældre den er. For de Gamle var denne Ret en Lækkerbidsken, de Unge brød sig ikke om den.

Grønninger: En Pot store hele Byggryn og 4 Potter Mælk koges i tre Timer, afkøles. Flæsk, Fedt og Løg snurrer i Stegepanden, dernæst blandes Grøden i; varmes mens den blandes med det øvrige.

"O'pstuwning" svarer nogenlunde til, hvad vi nu kalder Biksemad. Kaffe blev kogt i en Kedel uden Pose, som Tilsætning brugtes Cikorie.

Spiritus og Tobak.

Fra gammel Tid blev Brændevin anset for at være lige saa nødvendig som det daglige Brød, i hvert Fald for voksne Mænd. Til daglig blev der om Eftermiddagen til Mellemmaden skænket en Dram til Husbonden, Karlen, Aftægtsmanden og eventuelle Daglejere. Saa snart der var lidt paa Færde udover det sædvanlige, blev der skænket betydeligt mere, f. Eks. hvis der kom en Gæst, under Høslæt og i Høsten, ja ved enhver Lejlighed, hvor der var flere Mænd sammen. Til alle Festligheder blev der drukket store Mængder, ikke blot af Brændevin men ogsaa af Rom, undertiden ogsaa af Vin.

Men Brændevinsforbruget var i Aftagende, og ikke blot Kvinderne og de meget faa Afholdsmænd, men ogsaa de fleste andre Mænd virkede for at faa sat Forbruget ned. I 1882 havde man en Karl, der ikke brød sig om at faa den Dram, der tilkom ham; dette benyttede man sig af til helt at afskaffe Karlens Dram, og da Sønnerne voksede til, var der ingen af de ældre, der lagde noget Pres paa dem, for at faa dem til at deltage i det almindelige Drikkeri.

Husbonden, Aftægtsmanden og de fleste af Karlene røg; man brugte ganske korte Piber med Porcelænshoved, det drejede Mundstykke eller Spids kaldtes "æ Tap", det bøjelige, vævede eller flettede Rør kaldtes "æ Leg'n", og den nederste Del, som man holdt i Haanden under Rygningen hed "æ Ka:nd" eller "æ Wèjssel". Inde i

Sovekammeret, paa Skammelen eller paa den lille Hylde under Loftet stod "æ Tobaksask", det var en rektangulær Trækasse, der ved en Skillevæg var delt i to kvadratiske Rum for henholdsvis Røgtobak og Udkradsning. Denne sidste blev nemlig omhyggelig opbevaret og senere brugt til Skraatobak, enten ren eller blandet med Stangskraa. Næsten alle voksne Mænd brugte Skraatobak, og Pigerne skal have sat stor Pris paa dette. "Aa kys en Kaa'l udden Skro' aa Skjeg', de æ de sam:, som aa kys en kal'ked Weg'". Skraaningen medførte betydeligt Spyteri, og de Gamle var vant til at kunne spytte paa Gulvet; med noget Besvær fik man efterhaanden gennemført Brugen af Spyttebakke, "Spø'tba'k".

Til Støtte for disse rent mundtlige Oplysninger om Forbruget af de forskellige Fødevarer og af Spiritus og Tobak, skal her anføres nogle skriftlige. De stammer fra den Aftægtskontrakt, der blev oprettet i 1865, da Peder Christian Poulsen solgte Gaarden til sine Sønner. Hvis Peder Poulsen og hans Hustru ikke ønsker at bo hos Sønnen og spise ved hans Bord, skal der aarligt leveres til Underhold: 4 Tønder Rug, 5 Tønder toradet Byg, 5 Tønder seksradet Byg, 32 Rigsdaler i Penge, 2 Pund Kaffe, 1½ Pund Kandis, 1 Pund Melis, 4 Pund godt Smør, 4 Pund god Sødsmælsost, 60 Potter godt Kornbrændevin, mindst 6 Graders, 6 Potter Rom, 6 Pund Cikorie, 6 Pund Sirup, 16 Karduser Røgtobak, 20 do. Skraatobak.

Hvert Foraar 2 Ol Hønseæg, 6 almindelige ferske Havtorsk, som naar de er tørre veje 1 Lispund, 12 Pund ferske Aal; hvert Efteraar 2 Tdr. friske Kartofler, 4 Lispund fersk Flæsk af Forparten, 4 gode Gæs, 10 á 11 Pund pr. Stk., 3 fede Slagtefaar med Uld, 1 Lispund Faaretælle, 4 Pund Humle, 2 Skæpper grov Salt, 4 Pund Svedsker, 1 Pund Rosiner, ¼ Pund The, 2 Flasker gammel Vin, 4 Pund Sæbe, 4 Pund Soda, 10 Pund Købehør, 1 Ol ferske Sild, 6 ferske, almindelige Havtorsk, 1 Ol Hønseæg, 3 Snese Grønkaal, 2 Skæpper Kaalrabi, ¼ Skæppe Gulerødder, 2 Læs Strøsand, 6 Lispund frisk Halm til Senge.

Juni, Juli, August og September 4 Potter nymalket Mælk daglig, de øvrige Maaneder 3 Potter.

3 Personer, nemlig Aftægtsfolkene og en Tjenestepige, skal kunne leve af dette, der synes heller ikke at være Fare for, at nogen faar for lidt. Hvis en af Aftægtsfolkene dør, nedsættes de anførte Mængder med 1/3; dør Manden først, nedsættes dog Brændevinen fra 60 til 20 Potter, dør Konen først, er Nedsættelsen kun fra 60 til 52 Potter.

Gennem nogle bevarede Kontrabøger kan man følge Gaardens Forbrug af Købmandsvarer, f. Eks. blev der i Perioden 1. Februar-31. December 1883 forbrugt følgende Mængder:

1 Pund Melange, 3 Pund Skraa, 35¼ Pot Brændevin, 5 Flasker gl. Rom, 3 Flasker gl. Vin, 4 Pd. Kaffe, 7 Pd. Cikorie, 7 Pd. Kandis, ¼ Pd. The, 21 Pd. Melis, 6 Pd. Farin, 13 Pd. Sirup, 7 Pd. Ris, 57 Pd. Flormel, ½ Pd. Kanel, 2½ Pd. Svedsker, 2½ Pd. Rosiner, ½ Pd. Mandler, 3 Flasker Eddike, 1 Skæppe grov Salt, 3/8 Skæppe fin Salt, ca. 13 Pd. Sæbe, 5 Pd. Soda, 2 Potter Petroleum.

Her faar vi jo det virkelige Forbrug. Hvis vi sætter dette i Forhold til Gaardens Besætning, vil vi se, at det er ikke saa lidt mindre end Aftægtsfolkernes.

Kontrabogen fortsætter det meste af 1884, og den fortæller, hvad der blev købt ind til Husmoderens Begravelse 17. Juni 1884:

1 Pd. Skraa, 15¾ Pot Brændevin, 9¾ Pot. Rom, 7 Flasker Vin, ½ Tønde Malt, 5 Pd. Kaffe, 3 Pd. Cikorie, 2 Pd. Kandis, 5¼ Pd. Sirup, 14¼/10 Pd. Sk. Melis, 14 Pd. st. Melis, 10 Pd. Farin, 54 Pd. Flormel, 5 Pd. Svedsker, 4 Pd. Kirsebær, 2 Pd. Rosiner, ½ Pd. Corender, ¼ Pd. Kanel o.m.m.

Paa selve Begravelsesdagen blev der, i Modsætning til hvad der var almindeligt, ikke drukket Spiritus, det havde hun betinget sig, før hun døde. De store Mængder af indkøbt Spiritus maa være blevet brugt dels til Beværtning af Hjælperne ved Forberedelserne, dels til Andendagsgildet.

Højtider og Fester.

Paa Søn- og Helligdage blev der som nu undertiden serveret lidt "extra"; Afgivelserne fra det normale daglige Traktement var dog ikke store. Den eneste Højtid, hvor Traktementet var helt anderledes end til daglig, var Julen. Forberedelserne til denne Højtid var dengang ikke mindre end nu, snarere større. De begyndte en Uge ind i December med Slagtning af Julegrisen, nogle Dage senere slagtedes Ænder og Gæs, den 17. eller 18. bryggede man, der blev ved denne Lejlighed brygget en Tønde almindelig Øl og en Tønde Gammeløl eller Juleøl. Den 18. eller 19. fandt Julebagningen Sted, Ovnene blev da hedet to Gange, og der blev bagt store Mængder af Nødder og Kager.

Juleaftensdag Kl. 12 blev der serveret varm Øl med Smørrebrød, nogle Timer senere Kaffe og Kl. ca. 18 blev der serveret Suppe. Naar der var taget af Bordet og vasket op, læste Husbonden Juleaftensprædikenen i den gamle Prædikensamling, dette varede næsten en Time, og det kunde tit knibe for Børnene at holde Øjnene aabne imens. Derefter spilledes der Kort om Nødder hele Aftenen, og Kl. ca. 22 blev der serveret kogt Torsk med Sennepssovs og Sødgrød med Øl. Julemorgen fik man det samme, men Sødgrøden blev da serveret kold med varm Øl til.

Anden Juledag kørte hele Familien ofte til Aggerø paa et flere Dages Besøg hos Husbondens Søster og Svoger. Hvis Familien var hjemme paa Gaarden, var der hele Tiden livligt Rykind af Naboer og Slægtninge. Der blev i Helligdagene kun bestilt det aller mest nødvendige, og Karlen og Pigen havde i Reglen et Par Dage fri. Aftenen før Helligtrekonger blev der brændt Helligtre kongerlys, og det var Meningen, at Julen saa skulde være forbi; det trak dog ofte noget længere ud, inden man rigtig kom i Gang igen. Et gammelt Mundheld sagde: "Yw'l te Kjø:rmes aa Ha:lhéllédaw: te Pu:sk", men saa længe trak det dog aldrig ud.

Husbondens Fødselsdag den 11. April blev hvert Aar fejret. Gæsterne var hans Søsken og deres Ægtefæller, sommetider ogsaa nogle af Hustruens Søsken. Alle andre Fødselsdage gik fuldstændig upaagtet hen, man snakkede næppe om det. Til Børnenes Konfirmation var Fadderne inviteret, men nogen Fest blev der ikke holdt. Fødselsdagsgaver og Julegaver blev aldrig givet; til Konfirmation blev der givet en enkelt Gave, den ældste af Sønnerne fik saaledes et Lommeur, givet af Morfaderen.

Helt store Fester eller "Bøj:ler" blev holdt ved Bryllup, Barnedaab og Begravelse. I god Tid før en saadan Fest gik "æ Bemand" rundt for at aflevere Invitationerne; det var en af Nabohusmændene, der havde dette Job, og der krævedes ingen Nødning for at faa ham til det. Han fik selvfølgelig ingen Betaling, men blev altid vel modtaget

og godt beværtet, hvor han kom ind. Turen rundt til alle de indbudte kunde derfor sommetider strække sig over flere Dage; nogle Steder var Indbydelsen kun formel og helt overflødig, f. Eks. hos Husbondens Broder og Nabo Jens Nørgaard, der kom paa Gaarden hver Dag, og selvfølgelig vidste, at han skulde med, men man kunde være sikker paa, at "æ Bemand" ikke sprang nogen over.

Saa snart det var blevet bekendt, at en Fest skulde holdes, begyndte der at indløbe Bidrag, "Sénd", fra Naboer og Slægtninge. Det var Æg, Høns, Ænder, Gæs, Smør, Pølser o.s.v.; de, der afleverede Tingene, skulde selvfølgelig ind og have en Dram, en Slurk Øl, have Piben stoppet eller hvad vedkommende nu satte Pris paa. Forberedelserne begyndte flere Dage før selve Festdagen, der skulde slagtes, brygges, bages, støbes Lys. Naboernes Koner og Døtre kom for at hjælpe med ved alt dette, de fik ikke nogen Betaling herfor udover Traktementet. De mange fremmede i Gaarden, Travlheden og de mange Hjertestyrkninger, der blev skænket, bevirkede, at Feststemningen var til Stede mange Dage, før den egentlige Fest begyndte.

Der blev holdt to Bryllupper derude, nemlig den ældste Datters 15. November 1894 og en Husbestyrerindes omkring 1892. Paa selve Festdagen blev der serveret Frokost Kl. 12; lidt længere hen paa Eftermiddagen blev der spændt for Vognene; Brud og Brudgom, "æ Brøjfølk", tog Plads i den forreste, og det lange Vogntog, "æ Brøjsko:r", kørte ud af Gaarden mod Gjettrup Kirke. Tidligere havde der ved Bryllupper altid været Forridere, saaledes f. Eks. da Husbondfolkene blev gift i 1867, og ogsaa da de ældste af Husmoderens Søstre blev gift. Det var to Ryttere, en af Brudens og en af Brudgommens Slægt, der red ud af Gaarden mod Kirken samtidig med Vogntoget. Det gjaldt nu for disse Forridere at ride saa hurtigt, at de kunde naa til Kirken og tilbage til Vogntoget tre Gange, inden Vogntoget naaede Kirken.

Efter Hjemkomsten blev der ved i 8-Tiden serveret Middag, der var dækket i Dagligstuen og i Storstuen. Da Middagen var indtaget, blev Storstuen ryddet fuldstændig, der blev kun en enlig Stol tilbage til "Æ Spæl:mand", Lysestagen blev anbragt i Vindueskarmene eller hængt op paa Væggene. Fra nu af og til langt op paa Formiddagen næste Dag gik Dansen lystigt inde i Storstuen, de der ikke deltog i Dansen sad omkring Bordet i Sovekammeret og spillede Kort. De store Anstrengelser gav selvfølgelig baade Sult og Tørst, og der blev da ogsaa gentagne Gange i Løbet af Natten og Formiddagen serveret baade Mad og Drikke. Omkring Kl. 12 blev der serveret en solid Middagsmad, "aj:n Daas Oj:n", og derpaa begyndte Gæsterne at berede sig til Hjemrejsen. De nærmeste Naboer havde dog sommetider været hjemme for at passe Kreaturerne, og vel ogsaa for at tage sig en lille Lur, det kunde de fjerntboende Gæster selvfølgelig ikke, og de maa have været godt trætte. "Aj:n Daas Oj:n" var almindeligt ved alle større Fester, og man kunde, omend sjældent, komme ud for, at der blev serveret "treddi Daas Oj:n"; de Gamle fortalte, at det var almindeligt i deres Ungdom.

Dagen efter, altsaa anden Dagen efter selve Festdagen, blev der holdt "E'terbøj:l"; til denne Fest, der begyndte med Spisning Kl. ca. 18, var først og fremmest alle Hjælperne fra Festen inviteret, Gaardens eget Personale og de nygifte vartede op. Her blev der ogsaa danset hele Natten, men der vankede dog ingen "aj:n Daas Oj:n".

Barnedaab, "Kre:stenbassel", blev fejret efter samme Program og med lige saa mange Gæster som Bryllup; de sidste 3 Gange, der blev holdt Barnedaab derude, gik det dog, som tidligere nævnt, meget stilfærdigt til. Til Begravelse kom Gæsterne Kl. 12, et Par Timer senere samledes man i Storstuen, hvor Kisten stod; der blev bedt en Bøn og sunget en Salme, og hvis der var skrevet Mindeord over den Døde, "Ligvers" blev de læst op af Degnen. Alt dette hed: "Aa sjøng æ Lig' ukhd". Nu blev Kisten baaret ud til den ventende Vogn og saa kørte Ligtoget, "æ Ligsko:r" ud ad Vejen til Gjettrup Kirke, med de seks Bærere gaaende bag efter Ligvognen. Nogle Steder i Sognet blev der foran Ligvognen baaret to Lys; ved Ankomsten til Kirken blev de stillet op paa Alteret og tændt, og de blev herefter tændt ved hver Gudstjeneste, indtil de var brændt ned.

Ved de tre Begravelser i 1882, 1884 og 1897 blev der ikke serveret "aj:n Daas Oj:n", men dette skete ofte andre Steder i Sognet. Der blev heller ikke danset; de ældre fik Tiden til at gaa med Kortspil og de unge kunne sommetider finde paa at lege Sangleg.

Til alle Fester med Dans, "Dan:sboj:ler" hørte jo en Spillemand. Det var ofte den tidligere nævnte Nabohusmand, "Be'te Mø'ler", men hans Repertoire var ikke stort. Til Høstgilder og mindre Fester gik det an, men naar der rigtig skulde festes og danses, sendte man Bud efter Murer Niels Kræn (Bajads) af Ydby. Han var en virkelig fin Musiker, spillede ikke blot Violin, men ogsaa Blæseinstrumenter. Han kom tidligt om Formiddagen før de andre Gæster, der blev sat en Udkikspost i Indkørslen til Gaarden, og hver Gang en Vogn med Gæster var i Sigte, kom Spillemanden ud foran Yderdøren og blæste et Stykke til Velkomst. Som hans Tilnavn antyder, var han altid fuld af Løjer og noget af en Akrobat; hvis Stemningen i Storstuen om Morgen eller op ad Formiddagen var blevet lidt sløj, var han Mand for at sætte den op igen. Han vendte Mølle, stod paa Hovedet, gik paa Hænder og sommetider tog han selv Del i Dansen med en Pige i Favnen, alt imens han traktede Violinen bag hendes Ryg.

Om Spillemandens Repertoire faar vi Besked gennem et haandskrevet Nodehefte, der har tilhørt en anden Spillemand, Gaardejer Jens Christensen, Helligsø (1833-1918), gift med en Søster til nævnte Niels Kræn og Fader til Ane Nikoline Jensen (Se Slægtshistorien). I dette Nodehefte finder vi: Vals, Hamborgervals og Tyrolervals, Totur, Tretur og en enkelt Tolvtur, Polka, Rheinländer-Polka og Mazurka-Polka, Mazurka, Galop, Galopade, Tyroler-Hopsa, Skottisch, Kontradans og Kvadrille. Der findes ca. 50 Valse, ca. 25 Hamborgervalse, 15 Polkaer og 10 Mazurkaer; af de andre nævnte Danse findes kun en enkelt eller nogle faa Stykker. Sandsynligvis har hans Repertoire været betydeligt større end det her nævnte, de gamle Spillemand skulde jo helst kunne deres Melodier udenad; det kunde ogsaa være nødvendigt, naar der skulde danses en 12-16 Timer i Træk.

Fortsættes.

(Kilde: Historisk Årbog for Thisted amt 1963, side 176-198).